

تعاون، سال بیست و دوم، دوره جدید، شماره ۵، بهار ۱۳۹۰

نقش تسهیلات تکلیفی بخش تعاون در ایجاد فرصتهای شغلی طی برنامه سوم

مطالعه موردی استان خراسان رضوی

سمانه دهباشیان^۱، دکتر قدرت سپیدنام^۲، دکتر منیژه کشتگری^۳، دکتر رضا اکبریان^۴

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۳ تاریخ پذیرش: ۹۰/۱/۱۷

چکیده

در این تحقیق نقش تسهیلات تکلیفی بخش تعاون در ایجاد اشتغال استان خراسان رضوی طی سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ (طی برنامه سوم توسعه) مطالعه می‌شود. برای تنظیم چارچوب کلی و نظری تحقیق از روش کتابخانه ای بهره گرفته شده است. نتایج نشان داد که تسهیلات تکلیفی توانسته است ۵۸/۵ درصد فرصتهای شغلی پیش بینی شده را تحقق بخشد. طرحهای تعاونی در بخشهای کشاورزی و خدمات از نظر میزان اشتغالزایی، بالاتر از بخش صنعت قرار گرفته‌اند و طرحهای توسعه، تکمیلی و احداثی از نظر میزان اشتغالزایی با یکدیگر تفاوت معنی‌داری ندارند. همچنین میزان تسهیلاتی که برای اشتغال یک نفر در بخشهای

۱. کارشناس ارشد مهندسی فناوری اطلاعات گرایش تجارت الکترونیک

e-mail: s.dehbashiyan@gmail.com

۲. استادیار بخش مهندسی کامپیوتر، دانشگاه فردوسی مشهد

۳. استادیار بخش مهندسی کامپیوتر و فناوری اطلاعات، دانشگاه صنعتی شیراز

۴. استادیار بخش اقتصاد دانشگاه شیراز

مختلف اقتصادی در شهرستانها تخصیص داده شده است با یکدیگر تفاوتی ندارند، ضمن اینکه اگر هدف دولت جذب سرمایه های خرد و پراکنده به منظور سرمایه گذاری باشد، تسهیلات تکلیفی عامل مؤثری در این زمینه به شمار می آید به طوری که با افزایش میزان تسهیلات، سرمایه گذاری توسط مجریان طرحهای تعاونی نیز افزایش می یابد.

کلیدواژه‌ها:

تسهیلات تکلیفی، بخش تعاون، فرصتهای اشتغال

مقدمه

امروزه کارآفرینی تنها راهکار مؤثر جهت رفع معضل بیکاری در جامعه است. با توجه به لزوم توجه و اهمیت به مقوله کارآفرینی به منظور رفع بحران بیکاری در کشور، لازم است که با توجه به نظام اقتصادی و چشم انداز آینده، ساختارهای مناسب جهت توسعه کارآفرینی نیز به کارآفرینان معرفی گردد.

یکی از مناسبترین ساختارها و سازمانهایی که می تواند کارآفرینان را در خود جای دهد و آنان را به سر منزل مقصود برساند، بخش "تعاونی" است؛ زیرا اکثر نیروهای بیکار جامعه فعلی ایران به ویژه تحصیل کرده ها و دانش آموختگان دانشگاهها فاقد سرمایه کافی برای آغاز فعالیتهای اقتصادی و ایجاد منبع درآمد و زمینه شغلی می باشند. در نتیجه نیروهای بیکار جویای کار می توانند با تشکیل تعاونیهای مختلف و ادغام سرمایه های فکری و مادی و تبدیل سرمایه های کوچک به سرمایه های کلان، بسیاری از نیازهای خود از جمله اشتغال را با فعالیتهای گروهی خودشان برآورده سازند و اغلب نیازهای جامعه را نیز برطرف نمایند.

این تحقیق به نقش تسهیلات تکلیفی پرداختی بخش تعاون استان خراسان رضوی به شرکتهای تعاونی که خود قادر به تهیه کلیه سرمایه لازم برای اجرای طرح نبوده اند، پرداخته و تأثیر اجرای این طرحها را در ایجاد اشتغال در این استان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار

داده است. بنابراین به دنبال پاسخ به این سؤال می باشد که تسهیلات تکلیفی به چه اندازه در ایجاد اشتغال بخش تعاون در استان خراسان رضوی مؤثر بوده است؟ و اثر بخشی تسهیلات تکلیفی در کدام طرح (احداثی، توسعه‌ای و تکمیلی) یا بخش (خدمات، صنعت و کشاورزی) بیشتر بوده است؟ همچنین اگر هدف دولت جذب سرمایه های خرد و پراکنده به منظور سرمایه گذاری باشد، آیا تسهیلات تکلیفی عامل مهمی در این زمینه است یا خیر؟

پیشینه تحقیق

در این قسمت به بررسی تحقیقاتی پرداخته می شود که در زمینه موضوع اعتبارات بانکی، تعاون و اشتغال انجام شده اند.

۱. حیدری (۱۳۸۲) در پایان نامه خود تحت عنوان «اثر تسهیلات تکلیفی بر سرمایه گذاری بخش خصوصی» به تأثیر تسهیلات تکلیفی در سرمایه گذاری بخش خصوصی و بخش دولتی می پردازد. نتایجی که از این تحقیق به دست آمد بدین شرح می باشد: اگر تسهیلات تکلیفی مستقیماً در اختیار بخش خصوصی قرار گیرد به ازای هر واحد تسهیلات تکلیفی ۴/۴۴ واحد افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی را خواهیم داشت و اگر این تسهیلات به بخش دولتی پرداخت شود هر واحد تسهیلات تکلیفی ۳/۲۵ واحد افزایش سرمایه گذاری دولتی و از این طریق به طور غیر مستقیم ۴/۴۵ واحد افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی را در بر خواهد داشت.

۲. بهجت (۱۳۸۱) در پایان نامه خود تحت عنوان «بررسی تأثیر تسهیلات اعطایی سیستم بانکی کشور بر ارزش افزوده بخش کشاورزی و صنعت در اقتصاد ایران (۱۳۷۷-۱۳۵۱)» به دنبال پاسخ به این سؤال بوده است که اعطای تسهیلات بانکی به چه میزان در ارزش افزوده بخش صنعت و کشاورزی مؤثر بوده است. نتایج نشان می دهد که یک درصد افزایش در مانده اعتبارات سیستم بانکی منجر به افزایش ۰/۲۵ درصد ارزش افزوده بخش کشاورزی

می‌شود و یک درصد افزایش در مانده اعتبارات بانکی منجر به افزایش ۰/۵۳ درصد در ارزش افزوده بخش صنعت می‌شود.

۳. رضازاده (۱۳۸۰) در پایان‌نامه خود با عنوان « اثر تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی بر تولیدات زراعی و باغی استان مازندران طی سالهای ۷۹-۷۳ » به بررسی اثر تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی بر تولیدات زراعی و باغی استان مازندران طی سالهای ۱۳۷۳-۷۹ می‌پردازد. نتایج نشان داد که جهت افزایش تولیدات زراعی و باغی استان مازندران باید به تسهیلات سرمایه‌ای افزوده و از تسهیلات جاری کاسته شود.

۴. رستمیان در مقاله‌ای تحت عنوان «اثر اعتبارات اعطایی به تعاونیهای تحت پوشش وزارت تعاون بر اشتغال (استان فارس)» به بررسی جامع تعاونیهایی که طی سالهای ۷۹، ۸۰ و ۸۱ برنامه سوم توسعه متقاضی دریافت تسهیلات بوده‌اند، پرداخته است. در پایان نتیجه گرفته شده که رابطه بین تسهیلات و اشتغال‌زایی مثبت و مستقیم است.

۵. ابامویی (Obamuyi, 2009) در مقاله‌ای با عنوان " تحویل اعتبار و پایداری مؤسسات اعتباری خرد در نیجریه " به بررسی تأثیر طرحهای اعتباری خرد در کارآفرینی در نیجریه می‌پردازد. نتایج نشان داد که قابلیت دسترسی کارآفرینان فعال اقتصادی به اعتبارات، باعث افزایش سودآوری، سرمایه‌گذاری و اشتغال شده است.

۶. خالد بشیر و همکارانش (Khalibashir & et al., 2009) مطالعه‌ای تحت عنوان "تأثیر پرداخت وام توسط بانکهای تجاری بر قدرت تولید (بهره وری) گندم در منطقه فیصل آباد" انجام داده‌اند. آنها اذعان کرده‌اند که بخش کشاورزی بزرگترین کمک‌کننده به درآمد ملی (تولید ناخالص داخلی) پاکستان است. نتایج همچنین نشان داد که اعتبارات تأثیر مثبتی بر بهره‌وری دارد و از این رو ابزار مهمی برای بهبود بهره‌وری بخش کشاورزی محسوب می‌شود.

۷. فوگلستروم (Fogelstrom, 1994) مطالعه‌ای تحت عنوان «پیش‌نیازهایی برای موفقیت تعاونی‌ها و معیارهایی برای جوامع تعاونی» انجام داده است. او عوامل یا پیش‌نیازهای

موفقیت یک شرکت تعاونی را معرفی می کند. به نظر وی بسیاری از تعاونیها در کشورهای در حال توسعه ، ویژگی یک شرکت تعاونی واقعی را ندارند. همان طور که از بررسی تحقیقات فوق بر می آید، گسترش اعتبارات اعطایی باعث ایجاد ظرفیتهای تولیدی جدید و متعاقباً ایجاد اشتغال می شود. همچنین سرمایه گذاری در بخش تعاون اشتغال زایی بیشتری را در پی دارد .

در این تحقیق نیز به بررسی تأثیر تسهیلات تکلیفی بر اشتغال در بخش تعاون پرداخته شده است که در هیچ کدام از تحقیقات صورت گرفته (به جز تحقیق رستمیان) ، همزمان سه متغیر اشتغال ، تسهیلات و تعاون بررسی نشده است . برای مثال در تحقیقاتی که در زمینه اعتبارات بانکی انجام گرفته تنها به بررسی تأثیر اعتبارات در متغیرهای دیگری پرداخته شده است. در این بین فقط تحقیق رستمیان است که به بررسی اثر اعتبارات اعطایی بخش تعاون بر اشتغال می پردازد. ولی در این تحقیق هم فقط سه سال اول برنامه سوم توسعه (۷۹، ۸۰، ۸۱) مورد بررسی قرار گرفته و همچنین بخشهای مختلف اقتصادی در آن تعیین نشده است.

روش تحقیق

در این تحقیق محدوده زمانی و مکانی کلیه شرکتهای تعاونی استان خراسان رضوی است که طی برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۹-۱۳۸۳) از تسهیلات تکلیفی بخش تعاون استفاده نموده اند .

جامعه آماری در این تحقیق کلیه شرکتهای تعاونی بخشهای صنعت، کشاورزی و خدمات استان خراسان رضوی می باشد که در طی برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۹-۱۳۸۳) دارای طرح اجرایی بوده و از محل تسهیلات تکلیفی بخش تعاون برای آنها تسهیلات مصوب شده و تخصیص یافته است. تعداد کل این طرحهای مورد مطالعه ۱۹۷ طرح در قالب شرکتهای تعاونی بوده است که ۱۷ طرح تعاونی مربوط به بخش خدمات، ۸۲ طرح تعاونی مربوط به بخش کشاورزی و ۹۸ طرح تعاونی متعلق به بخش صنعت می باشد.

برای تجزیه و تحلیل فرضیات تحقیق از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است. آزمونهای مورد استفاده در آمار استنباطی عبارتند از:

- آزمون فرض نمونه های جفت شده (مقایسه زوجها): در این آزمون میانگین اشتغال

پیش بینی شده و اشتغال تحقق یافته مقایسه می شود (رنجبران، ۱۳۸۴، ۴۷۸).

- تحلیل واریانس یک عاملی (یکطرفه): میزان اشتغال زایی را در سه طرح ایجاد،

تکمیلی و توسعه ای با یکدیگر مقایسه می کند. همچنین به مقایسه میزان اشتغال زایی در

بخشهای کشاورزی، صنعت و خدمات می پردازد (همان منبع، ۵۴۷-۵۵۰)

- آزمون معنی دار بودن ضریب همبستگی: هدف استفاده از این آزمون آن است که

بفهمیم آیا رابطه آماری معنی داری بین دو متغیر « تسهیلات اعطایی » و « سهم آورده اعضا»

وجود دارد یا خیر؟ (همان منبع، ۵۷۰-۵۷۴)

تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات این تحقیق با استفاده از روشهای توصیفی و تحلیلی و با

به کارگیری نرم افزار SPSS صورت گرفته است.

نتایج و بحث

تجزیه و تحلیل عبارت است از روشی که از طریق آن کل فرایند پژوهشی از انتخاب

مسئله تا دسترسی به یک نتیجه، هدایت می شود و داده ها نمایانگری از واقعیتها، مفاهیم یا

دستورالعمل ها هستند (مولایی و علی اکبروند، ۱۳۸۳، ۱۴۰).

در این بخش، اطلاعات به دست آمده به صورت جدول ارائه می شود و با استفاده از

فرمولهای آماری تجزیه و تحلیل می گردد (خلیلی شورینی، ۱۳۸۱، ۱۱۴).

بررسی کفایت تسهیلات تکلیفی اعطایی برای تحقق فرصتهای شغلی پیش بینی شده

میزان اشتغال پیش بینی شده در طی برنامه سوم توسعه ۲۱۶۰ نفر در قالب ۱۹۷ طرح

تعاونی با مبلغ ۷۲۵۷۰ میلیون ریال تسهیلات تکلیفی بوده است که میزان اشتغال تحقق یافته

۱۲۶۴ نفر معادل ۵۸/۵ درصد اشتغال پیش بینی شده می باشد. جدول ۱ میزان تسهیلات تخصیصی به بخش تعاون، تعداد طرحها، میزان اشتغال پیش بینی شده و میزان اشتغال تحقق یافته را طی سالهای ۷۹-۸۳ برنامه سوم توسعه نشان می دهد.

جدول ۱. میزان تسهیلات تخصیصی، تعداد طرحها، اشتغال پیش بینی شده و میزان اشتغال

تحقق یافته طی سالهای ۷۹-۸۳ برنامه سوم توسعه - خراسان رضوی

سال	میزان تسهیلات بخش تعاون (میلیون ریال)	تعداد طرح	اشتغال پیش بینی شده	اشتغال تحقق یافته	درصد اشتغال تحقق یافته به پیش بینی شده
۱۳۷۹	۱۱۶۶۱	۴۰	۴۵۳	۲۶۶	۵۸/۷
۱۳۸۰	۱۲۰۹۳	۳۲	۳۶۶	۱۷۷	۴۸/۳
۱۳۸۱	۶۹۱۶	۳۰	۳۵۷	۱۲۶	۳۵/۲
۱۳۸۲	۲۷۱۶۴	۵۳	۶۴۷	۴۴۹	۶۹/۳
۱۳۸۳	۱۴۷۳۶	۴۲	۳۳۷	۲۴۶	۷۲/۹
جمع کل	۷۲۵۷۰	۱۹۷	۲۱۶۰	۱۲۶۴	۵۸/۵

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، ارزیابی عملکرد برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خراسان

برای اینکه بدانیم اعطای تسهیلات تکلیفی زمینه تحقق فرصتهای شغلی پیش بینی شده را فراهم آورده است یا خیر، از آزمون t نمونه های جفت شده استفاده کرده ایم. فرضیه صفر و فرضیه مخالف برای داده های جفت شده به صورت زیر در نظر گرفته می شود:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0: \mu = \mu \\ H_1: \mu \neq \mu \end{array} \right.$$

اشتغال تحقق یافته μ = اشتغال پیش بینی شده μ

اشتغال تحقق یافته $\mu \neq \mu$ اشتغال پیش بینی شده μ

نتایج این آزمون در جداول شماره ۲ و ۳ آمده است.

جدول ۲. آماره های نمونه جفت شده

شرح	میانگین	تعداد	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
اشتغال پیش بینی شده	۱۰/۹۶	۱۹۷	۱۰/۹۹۲	۰/۷۸۳
اشتغال تحقق یافته	۶/۴۲	۱۹۷	۱۰/۸۰۲	۰/۷۷۰

مأخذ: یافته های تحقیق

جدول ۳. آزمون t نمونه جفت شده

شرح	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	تفاوت های نمونه جفت شده		آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری
				فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین				
				حد پایین	حد بالا			
اشتغال پیش بینی شده - اشتغال تحقق یافته	۴/۵۴۸	۸/۰۳۹	۰/۵۷۳	۳/۴۱۹	۵/۶۷۸	۷/۹۴۱	۱۹۶	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته های تحقیق

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۳، فرضیه صفر یا این فرضیه که اشتغال تحقق یافته برابر با اشتغال پیش بینی شده است، به لحاظ آماری رد می شود (نمی تواند پذیرفته شود). لذا با توجه به جدول ۲ می توان گفت میانگین اشتغال پیش بینی شده که برابر با ۱۰/۹۶ است، به طور معنی داری از میانگین اشتغال تحقق یافته که برابر با ۶/۴۲ می باشد، بیشتر است. بنابراین این فرضیه که تسهیلات تکلیفی زمینه تحقق فرصتهای شغلی پیش بینی شده را فراهم نموده است نمی تواند پذیرفته شود.

مقایسه طرحهای توسعه ای، طرحهای احداثی و تکمیلی به لحاظ تأثیر در اشتغال زایی

از مجموع ۱۹۷ طرح تعاونی مورد مطالعه طی برنامه سوم توسعه، ۷ طرح تعاونی توسعه ای، ۱۶۸ طرح تعاونی احداثی و ۲۲ طرح تعاونی تکمیلی بوده که وضعیت هر یک از این نوع

طرحهای مورد مطالعه از قبیل توسعه، تکمیلی و احداثی براساس میزان تسهیلات تخصیصی، اشتغال پیش بینی شده و اشتغال تحقق یافته در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. مقایسه وضعیت طرحهای توسعه‌ای، تکمیلی و احداثی طی سالهای ۷۹-۸۳ برنامه

سوم توسعه - خراسان رضوی (ارقام میزان تسهیلات به میلیون ریال)

نام طرحهای اقتصادی	تعداد طرح	میزان تسهیلات تخصیصی	درصد تسهیلات تخصیصی به تسهیلات بخش تعاون	اشتغال پیش‌بینی شده	نسبت تسهیلات به اشتغال پیش بینی شده	اشتغال تحقق یافته	نسبت تسهیلات به اشتغال تحقق یافته	درصد اشتغال تحقق یافته به پیش‌بینی شده
توسعه ای	۷	۹۱۶۲	۱۲/۶	۲۴۱	۳۸	۲۲۹	۴۰	۹۵
تکمیلی	۲۲	۹۵۷۰	۱۳/۱	۲۷۲	۳۵/۱	۱۲۰	۷۹/۹	۴۴/۱
احداثی	۱۶۸	۵۳۸۳۸	۷۴/۱	۱۶۴۷	۳۲/۶	۹۱۵	۵۸/۸	۵۵/۵
جمع کل	۱۹۷	۷۲۵۷۰	۱۰۰	۲۱۶۰	۳۳/۵	۱۲۶۴	۵۷/۴	۵۸/۵

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، ارزیابی عملکرد برنامه سوم توسعه اقتصادی،

اجتماعی و فرهنگی در خراسان

همان طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌گردد، ۱۲/۶ درصد تسهیلات بخش تعاون به طرحهای توسعه‌ای اختصاص یافته و در این نوع طرحها پیش‌بینی گردیده به ازای هر ۳۸ میلیون ریال، زمینه اشتغال یک نفر فراهم شود و در عمل به ازای هر ۴۰ میلیون ریال زمینه اشتغال یک نفر فراهم شده است و لذا می‌توان گفت ۹۵ درصد اشتغال پیش‌بینی شده توسط طرحهای توسعه‌ای تحقق یافته است. به صورت مشابه، طرحهای تکمیلی ۱۳/۱ درصد و طرحهای احداثی ۷۴/۱ درصد تسهیلات بخش تعاون را به خود اختصاص داده‌اند. برای ارزیابی ارتباط بین طرحهای مختلف اقتصادی و میزان اشتغال زایی، از تحلیل واریانس (ANOVA) یکطرفه استفاده می‌شود. در این آزمون متغیر مستقل طرحهای مختلف اقتصادی شامل سه طرح «توسعه‌ای»، «تکمیلی» و «احداثی» می‌باشد و متغیر وابسته اختلاف اشتغال

تحقق یافته و اشتغال پیش بینی شده (اشتغال زایی) است. فرضیه صفر و فرضیه مخالف به شرح زیر می باشد.

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0: \mu = \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4 = \mu_5 \\ H_1: \text{حداقل یک نا برابری} \end{array} \right.$$

نتایج آزمون ANOVA یکطرفه به صورت جدول ۵ بیان می شود .

جدول ۵. نتایج آزمون ANOVA یکطرفه بین متغیرهای طرحهای مختلف اقتصادی و

اختلاف اشتغال تحقق یافته و اشتغال پیش بینی شده (اشتغال زایی)

شرح	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای میانگین	
					حد بالا	حد پایین
احداثی	۱۶۸	-۴/۳۶	۷/۸۸۴	۰/۶۰۸	-۳/۱۶	-۵/۵۶
توسعه ای	۷	-۱/۷۱	۳/۴۰۲	۲/۲۸۹	۱/۴۳	-۴/۸۶
تکمیلی	۲۲	-۶/۹۱	۹/۸۳۶	۲/۰۹۷	-۲/۵۵	-۱۱/۲۷
مجموع	۱۹۷	-۴/۵۵	۸/۰۳۹	۵۷۳	۰/۵۷۳	-۵/۶۸

مأخذ: یافته های تحقیق

همان طور که در جدول ۵ مشاهده می شود، میانگین اشتغال زایی در طرحهای احداثی -۴/۳۶ می باشد که به این معنی که به طور متوسط در هر طرح احداثی به میزان ۴/۳۶ نفر اشتغال پیش بینی شده کمتر اشتغال ایجاد شده است و به طور مشابه در هر طرح توسعه ای ۱/۷۱ نفر و در هر طرح تکمیلی ۶/۹۱ نفر کمتر اشتغال ایجاد شده است .

نتایج تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه متوسط اشتغال زایی طرحهای احداثی ، توسعه ای و تکمیلی نشان می دهد که به طور متوسط اشتغال زایی این سه نوع طرح با یکدیگر تفاوت معنی داری به لحاظ آماری ندارند (P-Value=0.240) .

مقایسه توان طرح‌های استفاده‌کننده از تسهیلات در بخش خدمات به لحاظ اشتغال‌زایی در مقایسه با طرح‌های بخش صنعت و کشاورزی

از مجموع ۱۹۷ طرح تعاونی مورد مطالعه طی برنامه سوم توسعه، ۱۷ طرح تعاونی در بخش خدمات، ۸۲ طرح تعاونی در بخش کشاورزی و ۹۸ طرح تعاونی در بخش صنعت بوده است که وضعیت هر یک از این نوع طرح‌ها براساس میزان تسهیلات تخصیصی، اشتغال پیش‌بینی شده و اشتغال تحقق یافته در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶. مقایسه وضعیت طرح‌های بخش‌های اقتصادی طی سالهای ۷۹-۸۳ برنامه سوم توسعه

خراسان رضوی (ارقام میزان تسهیلات به میلیون ریال)

نام بخش‌های اقتصادی	تعداد طرح	میزان تسهیلات تخصیصی	درصد تسهیلات تخصیصی به تسهیلات بخش تعاون	اشتغال پیش‌بینی شده	نسبت تسهیلات به اشتغال پیش‌بینی شده	اشتغال تحقق یافته	نسبت تسهیلات به اشتغال تحقق یافته	درصد اشتغال تحقق یافته به پیش‌بینی شده
خدمات	۱۷	۸۲۳۷	۱۱/۳	۲۷۶	۲۹/۸	۲۶۲	۳۱/۴	۹۴/۹
کشاورزی	۸۲	۲۷۶۲۶	۳۸	۵۰۴	۵۴/۸	۳۵۲	۷۸/۴	۶۹/۸
صنعت	۹۸	۳۶۷۰۷	۵۰/۵	۱۳۸۰	۲۶/۵	۶۵۰	۵۶/۴	۴۷/۱
جمع کل	۱۹۷	۷۲۵۷۰	۱۰۰	۲۱۶۰	۳۳/۵	۱۲۶۴	۵۷/۴	۵۸/۵

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، ارزیابی عملکرد برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خراسان

با توجه به جدول ۶ ملاحظه می‌شود که میزان تسهیلات اختصاص یافته به بخش خدمات ۱۱/۳ درصد است و پیش‌بینی شده است که به ازای هر ۲۹/۸ میلیون ریال زمینه اشتغال یک نفر در این بخش فراهم شود که در عمل به ازای هر ۳۱/۴ میلیون ریال زمینه اشتغال یک نفر فراهم شده است. لذا می‌توان ۹۴/۹ درصد اشتغال پیش‌بینی شده توسط طرح‌های خدماتی تحقق یافته است. به همین ترتیب طرح‌های کشاورزی ۳۸ درصد و طرح‌های صنعت ۵۰/۵ درصد تسهیلات را به خود اختصاص داده‌اند. برای ارزیابی ارتباط بین بخش‌های

مختلف اقتصادی و میزان اشتغال زایی از تحلیل واریانس (ANOVA) یکطرفه استفاده می شود. در این آزمون متغیر مستقل بخشهای مختلف اقتصادی شامل سه بخش «صنعت»، «کشاورزی» و «خدمات» می باشد و متغیر وابسته اختلاف اشتغال تحقق یافته و اشتغال پیش بینی شده (اشتغال زایی) است.

فرضیه صفر و فرضیه مخالف به شرح زیر می باشد:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0: \mu = \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 \\ H_1: \text{حداقل یک نا برابری} \end{array} \right.$$

نتایج ANOVA یک طرفه در جدول ۷ ملاحظه می شود

جدول ۷. نتایج آزمون ANOVA یکطرفه بین متغیرهای بخشهای مختلف اقتصادی و اختلاف

اشتغال تحقق یافته و اشتغال پیش بینی شده (اشتغال زایی)

شرح	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای میانگین	
					حد بالا	حد پایین
صنعت	۹۸	-۷/۴۵	۹/۴۹۳	۰/۹۵۹	-۵/۵۵	-۹/۳۵
کشاورزی	۸۲	-۱/۸۵	۳/۶۷۹	۰/۴۰۶	-۱/۰۵	-۲/۶۶
خدمات	۱۹	-۰/۸۲	۸/۵۶۰	۲/۰۷۶	۵۸/۳	-۵/۲۲
مجموع	۱۹۷	-۴/۵۵	۸/۰۳۹	۰/۷۵۳	-۳/۴۲	-۵/۶۸

مأخذ: یافته های تحقیق

همان طور که در جدول ۷ مشاهده می شود، میانگین اشتغال زایی در بخش صنعت -۷/۴۵ می باشد به این معنی که به طور متوسط در هر طرح از بخش صنعت به میزان ۷/۴۵ نفر کمتر اشتغال ایجاد شده است. به طور مشابه در هر طرح از بخش کشاورزی ۱/۸۵ نفر و در هر طرح از بخش خدمات ۱/۸۲ نفر کمتر اشتغال ایجاد شده است. نتایج آزمون واریانس یکطرفه نشان می دهد که به لحاظ آماری به طور متوسط میزان اشتغال زایی طرحهای سه بخش صنعت، کشاورزی و خدمات تفاوت معنی داری با یکدیگر دارند ($P\text{-Value} < 0.001$).

بنابراین برای نشان دادن اختلاف معنی دار بین بخشهای صنعت، کشاورزی و خدمات از آزمون مقایسه های چند گانه استفاده می شود. بدین منظور ابتدا از آزمون لوین^۱ برای برابری واریانسهای میزان اشتغال زایی سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات استفاده می شود. بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون لوین، مقدار P-Value محاسبه شده کمتر از ۰/۰۰۱ می باشد ($P\text{-value} < 0.001$)، بنابراین، واریانس میزان اشتغال زایی بخشهای کشاورزی، صنعت و خدمات به لحاظ آماری با یکدیگر برابر نیست. اکنون از آزمون دانت^۲ با واریانسهای نامساوی استفاده می شود (چون از طریق آزمون لوین مشخص شد که واریانسهای میزان اشتغال زایی در این سه بخش با هم برابر نیستند). نتایج این آزمون در جدول ۸ آمده است.

جدول ۸. نتایج آزمون دانت برای مقایسه دو به دو بخشهای مختلف اقتصادی از نظر میزان اشتغال زایی

متغیر وابسته: اختلاف اشتغال تحقق یافته و اشتغال پیش بینی شده (اشتغال زایی)

فاصله اطمینان ۹۵ درصد	سطح معنی داری	خطای استاندارد	اختلاف میانگین (I-J)	بخشهای اقتصادی	
				اقتصادی (I)	اقتصادی (J)
حد بالا	حد پایین	۱/۰۴۱	* ۵/۵۹۵	کشاورزی	صنعت
-۳/۰۸	۰/۰۰۰	۲/۲۸۷	* ۶/۶۲۵	خدمات	کشاورزی
-۱۲/۴۹	۰/۰۲۴	۲/۱۱۶	* ۱/۰۳۰	صنعت	کشاورزی
۳/۰۸	۰/۰۰۰	۲/۲۸۷	* ۶/۶۲۵	صنعت	خدمات
۸/۱۱	۰/۰۸۴	۲/۱۱۶	* ۱/۰۳۰	خدمات	کشاورزی
-۶/۵۹	۰/۰۲۴	۲/۲۸۷	* ۶/۶۲۵	صنعت	خدمات
۰/۷۶	۰/۰۲۴	۲/۲۸۷	* ۶/۶۲۵	صنعت	خدمات
۱۲/۴۹	۰/۰۲۴	۲/۲۸۷	* ۶/۶۲۵	صنعت	خدمات
-۴/۵۳	۰/۹۴۷	۲/۱۱۶	* ۱/۰۳۰	کشاورزی	خدمات
۶/۵۹	۰/۹۴۷	۲/۱۱۶	* ۱/۰۳۰	کشاورزی	خدمات

مأخذ: یافته های تحقیق

همان طور که از جدول ۸ استنباط می شود، متوسط میزان اشتغال زایی در دو بخش صنعت و کشاورزی، به دلیل اینکه $P\text{-Value} < 0.001$ است، به لحاظ آماری با یکدیگر

1. Levene
2. Dunnett's T3

اختلاف معنی داری دارند و میانگین اشتغال زایی بخش کشاورزی به میزان ۵/۵۹ نفر بیشتر از بخش صنعت است. به علاوه، میانگین اشتغال زایی بخش خدمات به میزان ۶/۶۲ نفر بیشتر از بخش صنعت است و میانگین اشتغال زایی بخش خدمات به میزان یک نفر بیشتر از بخش کشاورزی می‌باشد. لذا این فرضیه که طرحهای استفاده کننده از تسهیلات در بخش خدمات، توان اشتغال زایی بیشتری در مقایسه با طرحهای بخش کشاورزی و صنعت داشته اند رد می‌شود (نمی‌تواند پذیرفته شود)؛ زیرا توان اشتغال زایی دو بخش خدمات و کشاورزی تفاوت چشمگیری با یکدیگر ندارد و هر دو بخش به یک میزان اشتغال ایجاد کرده اند.

بررسی ارتباط تسهیلات اعطایی با جذب سرمایه های خرد و پراکنده سرمایه گذاران

جدول ۹ سهم آورده، جمع کل سرمایه گذاری و درصد سهم آورده به کل سرمایه گذاری را در بخشهای صنعت، کشاورزی و خدمات نشان می‌دهد.

جدول ۹. مقایسه سهم آورده بخشهای مختلف اقتصادی طی سالهای ۷۹-۸۳ برنامه سوم توسعه

خراسان رضوی

بخش اقتصادی	میزان تسهیلات (میلیون ریال)	سهم آورده (میلیون ریال)	جمع کل سرمایه گذاری (میلیون ریال)	درصد سهم آورده به کل سرمایه گذاری	درصد تسهیلات به کل سرمایه گذاری
صنعت	۳۶۷۰۷	۶۰۰۲۶	۹۶۷۳۳	۶۲	۳۸
کشاورزی	۲۷۶۲۶	۲۷۶۹۵	۵۵۳۲۱	۵۰	۵۰
خدمات	۸۲۳۷	۶۸۵۵	۱۵۰۹۲	۴۵/۴	۵۴/۶
جمع کل	۷۲۵۷۰	۹۴۵۷۶	۱۶۷۱۴۶	۵۶/۵	۴۳/۵

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، ارزیابی عملکرد برنامه سوم توسعه اقتصادی،

اجتماعی و فرهنگی در خراسان

مشاهده می‌شود که مبلغ ۷۲۵۷۰ میلیون ریال تسهیلات تکلیفی طی برنامه سوم توسعه

به طرحهای بخش تعاون استان خراسان رضوی اختصاص یافته است در حالی که مجموع

سرمایه گذاری های مجریان طرحهای تعاونی مجریان طرحهای تعاونی بخشهای مختلف اقتصادی از جمله بخش صنعت ، کشاورزی و خدمات مبلغ ۹۴۵۷۶ میلیون ریال بوده است. به عبارت دیگر به طور متوسط در هر طرح ۴۳/۵ درصد سرمایه گذاری انجام شده مربوط به تسهیلات تکلیفی و ۵۶/۵ درصد آن مربوط به سهم آورده مجریان طرحهای تعاونی بوده است. برای پی بردن به رابطه آماری معنی داری بین دو متغیر « تسهیلات اعطایی » و « سهم آورده اعضا » از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است . در این آزمون متغیر مستقل « تسهیلات اعطایی » و متغیر وابسته « سهم آورده اعضا » می باشد . فرضیه صفر و فرضیه مخالف به شرح زیر می باشد:

$$\begin{cases} H_0: \rho = 0 \\ H_1: \rho \neq 0 \end{cases}$$

نتایج آزمون همبستگی پیرسون در جدول ۱۰ آمده است .

جدول ۱۰. نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین متغیر های تسهیلات اعطایی

و سهم آورده اعضا

سهم آورده اعضا	تسهیلات		
۰/۶۱۳**	۱	همبستگی پیرسون	تسهیلات
۰/۰۰۰	۱۹۷	سطح معنی داری	
۱۹۷	۱۹۷	تعداد	
۱	۰/۶۱۳**	همبستگی پیرسون	سهم آورده اعضا
	۰۰۰	سطح معنی داری	
۱۹۷	۱۹۷	تعداد	

مأخذ: یافته های تحقیق

ضریب همبستگی پیرسون بین تسهیلات اعطایی و سهم آورده اعضا $r = 0/613$ می باشد که حاکی از وجود رابطه مثبت و مستقیم بین این دو متغیر است . بر اساس جدول ۱۰، مقدار P-Value محاسبه شده کمتر از ۰/۰۰۱ است (P-Value < 0.001) که نشان می دهد فرضیه

مخالف که حاکی از همبستگی خطی مثبت معنی داری بین تسهیلات اعطایی و سهم آورده اعضاست، به لحاظ آماری پذیرفته می شود (فرضیه صفر بودن ضریب همبستگی رد می شود). در نتیجه، این فرضیه که میزان تسهیلات اعطایی در جذب سرمایه های خرد و پراکنده سرمایه گذاران تأثیر داشته است پذیرفته می شود.

نتیجه گیری و پیشنهاد

تهیه مدارک مورد نیاز برای تشکیل پرونده تسهیلاتی، از قبیل تهیه نقشه های ساخت و ساز زمین، محل اجرای طرح و مجوزهای تأمین آب و برق مستلزم هزینه (سرمایه گذاری) می باشد، ضمن اینکه هیچ الزامی برای تصویب و پرداخت تسهیلات وجود ندارد. این امر موجب می شود سرمایه متقاضیان، بدون برنامه، از دست آنها خارج شود و امکان هیچ گونه بهره برداری از آن میسر نشود. در استان نمونه هایی از این مورد وجود دارد که متقاضی تسهیلات، محل اجرای طرح خود را از قبیل زمین یا سوله تهیه کرده ولی طرح وی توسط کمیسیون کارشناسی مورد تأیید واقع نشده است. این مشکلات به عدم بررسی دقیق، توجیه فنی، مالی و اقتصادی طرحها توسط بانکهای عامل برمی گردد که در بسیاری موارد به دلیل عدم اطمینانی است که از برگشت تسهیلات پرداختی دارند. به همین دلیل نیز کلیه بررسیها به گرفتن وثیقه معتبر معطوف می گردد و معمولاً میزان تسهیلات توسط بانک، متناسب با وثیقه ارائه شده توسط متقاضی تعیین می شود. همچنین میزان اقساط پیش بینی شده در بیشتر موارد تناسبی با درآمد شرکت نداشته و همین مسئله باعث به تعویق افتادن پرداخت اقساط سررسید شده می گردد. در نتیجه، به مرور زمان، متقاضی اعتبار مالی خود را در نزد بانکها از دست می دهد.

بنابراین بهتر است طرح توجیهی متقاضی بر اساس پیش بینی های انجام شده توسط کمیسیون کارشناسی و بانک عامل بررسی شود و در صورت تأیید، یک فرصت زمانی برای

تهیه زمین یا محل اجرای طرح تعیین گردد تا متقاضی نیز با خیال آسوده و آگاهی کامل نسبت به اجرای طرح خود اقدام نماید. این تصمیم دارای دو حسن اساسی می باشد:

الف) از بلا تکلیفی و سرگردانی متقاضیان و هدایت سرمایه گذاری های بدون برنامه و بدون بهره برداری جلوگیری می شود.

ب) باعث بهره برداری بهینه از سرمایه هایی می شود که متعلق به مجریان طرحها می باشد.

با توجه به اینکه سرمایه متقاضیان تسهیلات جزء سرمایه این کشور می باشد، هدایت سرمایه های بدون برنامه فرصت استفاده از این سرمایه ها را در جای دیگر مهیا می نماید.

مطلب مهم دیگر اینکه طرحهای توسعه ای ۱۲/۶ درصد تسهیلات بخش تعاون را به خود اختصاص داده اند و ۹۵ درصد اشتغال پیش بینی شده توسط طرحهای توسعه ای تحقق یافته است، بنابراین طرح غیر فعالی در این موارد وجود ندارد. در اینجا ذکر این نکته ضروری به نظر می رسد که با توجه به سوابق و تجربه عملی و شناخت بازار محصول مدیران شرکتهای تعاونی طرحهای توسعه ای، این طرحها عملکرد بهتری می توانند نسبت به طرحهای احداثی و تکمیلی در تولید و به دست آوردن بازار محصول داشته باشند.

نکته دیگر اینکه متأسفانه گاهی مشاهده می شود برخی از شرکتهای تعاونی ضمن گرفتن تسهیلات از بخش صنعت، اعتبارات مورد نظر را در بخش خدمات سرمایه گذاری می کنند، زیرا سرمایه گذاری در بخش خدمات سود دهی بیشتر و برگشت سرمایه سریعتری نسبت به بخش صنعت دارد و این امر باعث غیر فعال شدن طرحهای صنعتی شده است. در نتیجه بیشترین طرح غیر فعال مربوط به بخش صنعت می باشد.

توجه به این نکته ضروری است که عموماً نبود فرهنگ تعاون و همکاری بین اعضای تعاونیهای استفاده کننده از تسهیلات منجر به غیر فعال شدن آنها می گردد. از سوی دیگر به دلیل نبود نیروی انسانی و امکانات کافی متناسب با وظایف محوله در اداره کل تعاون و ادارات تعاون شهرستانها، نظارت بر تعاونیها آن طور که شایسته است صورت نمی گیرد و هر چند

فرمهای نظارتی از طریق وزارت تعاون برای نظارت بر این گونه تعاونیها طراحی و جهت اجرا به استانها ارسال می‌شود، ولی تکمیل این فرمهای نظارتی در بسیاری از موارد به دلیل نداشتن امکانات پشتیبانی و نیروی انسانی به جهت نظارت مستقیم و مراجعه به محل اجرای طرح شرکتهای تعاونی و بررسی دفاتر مالی آنها، به صورت رفع تکلیف براساس تجربیات و شناختههای قبلی از شرکتهای تعاونی به صورت حدسی تکمیل می‌گردد. این مسئله منجر به قطع شدن ارتباط اداره کل و ادارات تعاون شهرستانها با شرکتهای تعاونی می‌گردد و متأسفانه بعضی از اعضای شرکتهای تعاونی با هدف سود جویی از فرصت به دست آمده در این مسیر گام برمی‌دارند که این موضوع مزید بر علت شده و باعث اختلاف بین اعضا و غیر فعال شدن تعاونی می‌گردد.

لذا با توجه به مباحث مطرح شده می‌توان به این نتیجه رسید که علت اصلی محقق نشدن تقریباً نیمی از فرصتهای شغلی پیش‌بینی شده، غیر فعال شدن آنها بوده است و لذا ضروری است وزارت تعاون راهکارهای اجرایی و عملی جهت فعال نمودن این گونه تعاونیها به کار بندد.

راهکارهای پیشنهادی

۱. نظارت قوی بر تعاونیهایی که به مرحله بهره برداری می‌رسند و جلوگیری از غیر فعال شدن آنها و تعیین جریمه های سنگین برای شرکتهایی که از بخش صنعت تسهیلات دریافت و در بخشهای دیگر سرمایه گذاری می‌کنند.
۲. بازنگری و اصلاح گردش کار دریافت تسهیلات به طوری که قبل از انجام هر گونه سرمایه گذاری، طرحهای سرمایه گذاری از نظر داشتن توجیه اقتصادی، فنی و مالی و اطمینان از پرداخت تسهیلات نظام بانکی مورد بررسی قرار گیرند. همچنین حمایت و هدایت طرحهای تعاونی فعال و موفق جهت اجرای طرحهای توسعه انجام گیرد.

۳. فراگیر کردن اقدامات و سیاستهای بهره گیری از فناوریهای تجارت الکترونیک در بخشهای دولتی و خصوصی و به ویژه تعاونی و نیز ایجاد انگیزه ها و مشوقهای لازم و حمایتی جهت گسترش استفاده از تجارت الکترونیکی توصیه می شود. برای مثال شرکتهایی که دارای طرحهای توجیهی مناسب از نظر بازاریابی از طریق اینترنت می باشند، در اولویت گرفتن تسهیلات قرار گیرند.

۴. برگزاری دوره های آموزشی ویژه تعاونگران شامل آموزشهای الکترونیکی در راستای ارتقای سطح دانش و مهارتهای الکترونیکی.

۵. اعطای تسهیلات به شرکت تعاونیهایی که صادرات محصولات آنها از طریق تجارت الکترونیکی صورت می پذیرد.

منابع

۱. بهجت، ر. (۱۳۸۱)، بررسی تأثیر تسهیلات اعطایی سیستم بانکی کشور بر ارزش افزوده بخش کشاورزی و صنعت در اقتصاد ایران (۱۳۷۷-۱۳۵۱)، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز.
۲. حیدری، ف. (۱۳۸۲)، اثر تسهیلات تکلیفی بر سرمایه گذاری بخش خصوصی، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه فردوسی.
۳. خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۸۱)، روش های تحقیق در علوم اجتماعی و امور فرهنگی، چاپ اول، تهران: انتشارات آن.
۴. رنجبران، هادی (۱۳۸۴)، آمار و احتمال، چاپ اول، تهران: انتشارات کتاب دانشگاهی.
۵. رضا زاده، م. (۱۳۸۰)، اثر تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی بر تولیدات زراعی و باغی استان مازندران طی سالهای ۷۹-۷۳، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
۶. رستمیان، محمدحسین (۱۳۸۵)، اثر اعتبارات اعطایی به تعاونی های تحت پوشش وزارت تعاون بر اشتغال (استان فارس)، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۵.

۷. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، ارزیابی عملکرد برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خراسان، جلد اول: حوزه‌های فرابخشی، نشریه شماره ۵۹-۸۴.
۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان رضوی (۱۳۸۴)، سالنامه آماری استان خراسان رضوی سال ۱۳۸۳، نشریه شماره ۸۴-۲۸.
۹. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۴)، گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۳ و نظارت بر عملکرد پنجساله برنامه سوم توسعه، جلد اول.
۱۰. مولایی، عزیزالله و ماه منظر علی اکبر وند (۱۳۸۳)، هنر پژوهش: آشنایی با آیین پژوهش و پژوهش‌نامه نویسی، چاپ دوم، تهران: نشر رسانش.
11. Fogelstrom, K. (1994), Prerequisites for cooperative Success: Criteria for Genuine Cooperative Societies. *Asias Rural Cooperatives*, Westview Press.
12. Obamuyi, T. (2009), Credit delivery and sustainability of micro- credit schemes in Nigeria, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 3(1): 71-83.
13. Khalid Bashir, M., Z . Ahmad Gill and H . Hassan (2009), Impact of Credit by commercial banks on the productivity of wheat in Faisalabad district, *China Agricultural Economic Review*, 1(3): 275-282.